Crowley, Roger. *Constantinopla 1453. El último gran asedio*. Barcelona: Ático de los Libros, 2015, 426 p. ISBN: 978-84-939720-8-0.

Considerat per molt de temps com l'últim moment de l'Edat Mitjana, és a dir, el punt en què la mateixa s'acabà i s'obrí l'espai de l'Edat Moderna, la caiguda de Constantinoble en el 1453 encara continua sent objecte d'anàlisi pels historiadors. Aquest és el tema de l'obra de Roger Crowley, amb el títol *Constantinopla 1453. El último gran asedio*, publicada el 2015 per Ático de los Libros. La forma de presentar el tema es resumeix amb les següents paraules: «Este libro narra los extraordinarios acontecimientos que llevaron a este momento y los todavía más extraordinarios hechos que sucedieron a continuación. Se trata de una historia de coraje y crueldad, de prodigiosos ingenios técnicos, de suerte, de cobardía, de prejuicios y de misterio» (p. 24).

L'obra es divideix en setze capítols, a més d'un pròleg (p. 19) i un epíleg (p. 341). Va il·lustrada amb mapes, presenta les fonts utilitzades i té un apartat de bibliografia, com cal en una obra de recerca que, per altra banda, és molt fàcil de llegir. Aquest fet posa l'obra no només a les mans d'un públic universitari, sinó també a un públic més ampli. A l'epíleg, Crowley presenta els seus objectius: «Mi objetivo al volver a contar “el relato de Constantinopla” ha sido el de construir, conociendo estas dificultades y las contradicciones implícitas en las fuentes, una versión de los acontecimientos lo más veraz posible». A més: «Mi segundo objetivo en este libro es capturar el sonido de las voces humanas —reproducir las palabras, prejuicios, esperanzas y miedos de los protagonistas— y explicar algo de la “historia de la historia”, de las versiones que consideran ciertas y los hechos verificables» (p. 356).

El primer capítol serveix d'introducció a l'escenari principal de l'obra, és a dir, la lluita entre el món islàmic i el món bizantí, els dos grups que estaven presents el 1453, principalment quan l'autor diu: «El deseo del Islam por la ciudad es casi tan antiguo como el propio Islam» (p. 27). De totes les formes, el discurs s'encarrega de recordar-nos que l'Islam i Constantinoble tenien unes difícils relacions des de segles enrere. El capítol segon presenta les circumstàncies històriques des de 1071 —com la batalla de Manzikert (p. 47)—, passant pel començament de les Croades, fins als resultats de la quarta croada del 1204 (p. 52). A partir del tercer capítol, centrat en el període 1432-1451, el lector queda una mica més a prop dels esdeveniments contemporanis a la caiguda de Constantinoble. Aquí, per exemple, es descriu l'escenari palatí que aleshores feia part del món de cortesa

de la ciutat, com ara les lluites entre prínceps (p. 65) i la preparació dels futurs governants (p. 67). Aquests capítols, així doncs, serveixen per posar el lector en el context de l'època.

Els apartats següents són més específics pel que fa als temes presentats. Per exemple, el quart capítol comenta les temptatives, d'una banda, del sultà Mehmed, i de l'altra de l'emperador Constantí, pel que fa a l'atac i defensa de Constantinoble, entre el febrer de 1451 i el novembre de 1452. També descriu la construcció de la fortalesa de Mehmed al Bòsfor (p. 91), convertida en el primer gran atac envers l'emperador. El capítol cinquè presenta les diferències històriques entre l'església occidental i l'oriental, que van tenir una important responsabilitat en la caiguda de la ciutat. D'altra banda, descriu la decisió d'en Mehmed d'intentar prendre la ciutat al voltant del gener del 1453, (p. 112) i la temptativa de reunió de forces per part de Constantí per tal de defensar-la.

El sisè capítol comenta els aspectes defensius de la ciutat, principalment pel que fa a les muralles, les quals impactaven no només en termes de guerra, sinó també estètics i constructius. Tan important era aquest aspecte en la vida quotidiana bizantina que, fins i tot, la conservació i protecció de les muralles es considerava una obra pública, en la qual participaven tots els ciutadans (p. 126). L'autor destaca els punts dèbils a les muralles, que foren identificats per Mehmed (p. 129). Al cap i a la fi, les paraules que serveixen per a resumir el significat de les muralles són: «confianza y fatalismo, de inspiración divina y habilidad práctica, de longevidad y conservadurismo» (p. 127). En aquest mateix capítol, l'autor comenta l'aparició dels canons (p. 129), subratllant el seu efecte psicològic (p. 130) tant entre els cristians com entre els exercit otomà (p. 132).

El capítol setè descriu els exèrcits i la mobilització per a la guerra: l'organització de les tropes otomanes, l'acampament, l'organització de les tropes de Constantí i l'organització de les defenses de la ciutat. Continuant la narrativa, el capítol vuit es dedica a les armes utilitzades, canons inclosos. Per exemple, comenta la quantitat de canons portats per Mehmed, una «artillería descomunal para lo habitual en la época» (p. 164), per a la seva preparació «requería tiempo y precisión» (p. 166) i també subratlla que així i aquí començava una «nueva era (...) en el arte de la guerra» (p. 169). El capítol també recull l'activitat dels habitants de la ciutat auxiliant a la reconstrucció de les muralles afectades pel foc dels canons (p. 172).

El capítol nou es dedica als assumptes estratègics marítims. La narrativa i descripció feta per Roger Crowley, molt detallista i plena d'informacions, ens porta directament al moment dels esdeveniments, proporcionant al lector una lectura molt atractiva i dinàmica. A més, l'anàlisi feta per l'autor ens presenta les inten-

cions dels grups implicats en el setge, defensa i presa de la ciutat. Per exemple, relata els objectius de Mehmed amb l'avançada marítima: «establecer un bloqueo a la ciudad, intentar abrirse paso hasta el Cuerno de Oro y enfrentarse a cualquier flota de ayuda que pudiera aparecer en el mar de Mármara» (p. 186). Però, el que més es destaca en aquest capítol és l'estratègia feta pels capitans genovesos de posar-se en conjunt al capdavant dels atacants otomans, mesura ajudada també pel vent del sud (p. 195-196) —o el *vent diví*, com consta en el títol del capítol—, fet que ajudà als defensors a tornar cap a la ciutat.

El capítol deu presentar l'equilibri psicològic a favor dels protectors després del combat marítim i les bones sensacions de la ciutat amb aquesta victòria (p. 199), l'oferta de pau de Constantí (p. 200), el debat sobre l'oferta de pau entre els otomans (p. 204), la caiguda d'una part de la muralla a causa dels atacs dels canons (p. 205), el dubte pel que fa a la doble intenció de la comunitat genovesa (p. 209), el problema de la cadena que protegia la ciutat, la solució de transportar les naus fins al Corn d'Or (p. 211-212), la lluita nocturna entre les naus (p. 216-217) i la brutalitat de la guerra de la qual van fer gala tots els contrincants (p. 218-219).

La narrativa del capítol onzè presenta els atacs a la regió del Corn d'Or, la presència del terror psicològic i la manca de productes bàsics a la ciutat, que sentia cada vegada la seva caiguda més propera. Un cop més, la narrativa presenta la temptativa d'un atac general dels otomans (p. 228), els atacs a la porta de Sant Romà (p. 233), la utilització de les mines (p. 235-236), la utilització de les torres mòbils per atacar les muralles (p. 237-238) i la notícia de la no arribada dels ajuts necessaris per fer front a la difícil situació (p. 240-241).

El capítol dotzè comenta els auguris i presagis que es van pressentir setmanes després del començament dels atacs. De fet, la proposta de Crowley insisteix en la «estructura mística del mundo medieval» (p. 251). A més, aquest capítol presenta la caiguda de la moral de la població (p. 245), les devocions urbanes en defensa de la ciutat (p. 247) i la interpretació dels senyals de la natura (p. 246; 248). S'ha de subratllar la presentació de Constantí com un personatge que no acceptava abandonar la ciutat per res (p. 250). A més, també podem trobar-hi la bona situació moral dels otomans després de setmanes d'atac (p. 252).

Gradualment, els capítols del llibre porten el lector cap a la fi, és a dir, cap al darrer atac de l'exèrcit otomà i la defensa final de la ciutat. Aquest sentiment és presentat en el capítol tretzè, en el qual trobem la preparació del setge i les accions de Mehmed amb el seu exèrcit, els malentesos entre els defensors la ciutat (p. 271) i la preparació espiritual i moral dels exèrcits. Continuant a la mateixa línia, el capítol catorze presenta la preparació dels exèrcits i l'atac final a la matinada del dia 29 de maig del 1453 —amb una diversitat de detalls que fa que la narrativa es

torni viva als ulls del lector. Per exemple, la posada de les senyeres otomanes a les muralles de Constantinoble, l'entrada de l'exèrcit otomà a la ciutat (p. 289), l'atac definitiu als diversos punts de la muralla (p. 292), el combat cos a cos (p. 293), l'arribada a la muralla interior (p. 296), el destí de Constantí —el qual «prefirió caer con Constantinopla que vivir sin ella» (p. 297)— i l'obertura de les portes de la ciutat per l'exèrcit otomà (p. 298).

El capítol següent dona una ullada a la població de la ciutat, amb els seus morts al Corn d'Or després de la contesa (p. 301). El que més crida l'atenció és la destrucció de la memòria cristiana i el canvi per la nova llei musulmana (p. 302-303): «en pocas horas, desaparecieron mil años de Constantinopla cristiana» (p. 303), fins al moment en què, d'acord amb l'autor, «murió Bizancio» amb la presa de l'església de Santa Sofia (p. 311).

L'últim capítol, setze, presenta l'escenari després de la conquesta: el destí de la població de la ciutat convertint-se a l'Islam; el destí dels nobles de la ciutat (p. 324); la transformació de l'església de Santa Sofia en una mesquita (p. 325) i la difusió de les notícies sobre la caiguda de la ciutat (p. 326), amb les reaccions del món cristià i musulmà (p. 328).

Per acabar, el epíleg comenta el destí d'alguns dels protagonistes de la història (p. 349). A més, l'edició inclou un interessant apartat amb el títol «Sobre las fuentes» (p. 353), en el qual el lector pot trobar comentaris sobre les principals fonts utilitzades en el llibre i sobre les possibilitats d'anàlisi al seu voltant. S'ha de recalcar també que hi ha un apartat de bibliografia (p. 361-368), notes (p. 371-390) i un índex onomàstic i de matèries (p. 391-427).

D'una forma general, es pot concloure que el llibre de Roger Crowley és una obra important per tal de comprendre els últims moments de la ciutat de Constantinoble al segle xv. Pel que fa als temes presentats, el llibre presenta una important diversitat de temes —la història de la guerra, la història de les estratègies militars i aspectes quotidians de la ciutat medieval—, i presentar al lector una anàlisi de la història d'aquest esdeveniment des dels dos costats implicats, amb una narrativa fluent i atractiva.

Luciano José Vianna

Universidade de Pernambuco / campus Petrolina

luciano.jose.vianna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7355-7609>